
Соціальна реабілітація дітей з інвалідністю у практиці соціальної роботи: теоретичний вимір

Олена Карпенко

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна

ORCID 0000-0002-6715-2899

Артем Цвігун

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна

ORCID 0009-0006-7641-026X

Анотація: У статті розкрито сутність соціальної реабілітації дітей з інвалідністю як комплексного, багатогранного процесу, спрямованого на відновлення, розвиток і підтримку соціальних можливостей дітей з інвалідністю, їхню успішну соціалізацію та інтеграцію у суспільство. Проаналізовано основні наукові підходи до трактування соціальної реабілітації у сфері соціальної роботи, соціальної педагогіки, психології та суміжних галузей знань. Особливу увагу приділено визначенню принципів, завдань і функцій соціальної реабілітації, які спрямовані на забезпечення рівних можливостей для розвитку та повноцінної участі дітей з інвалідністю у соціальному житті.

Виявлено ключові напрями соціально-реабілітаційної діяльності у практиці соціальної роботи. До них належать соціально-педагогічна підтримка, психологічний супровід, формування соціальних і комунікативних навичок, розвиток життєвих компетентностей, а також сприяння самостійності та активності дітей з інвалідністю. Значна увага приділяється підтримці сімей, які виховують дітей з інвалідністю, адже сім'я виступає важливим середовищем соціалізації та одним із ключових чинників ефективності реабілітаційного процесу. Розглядається також значення забезпечення доступу дітей до освітніх, соціальних та культурних ресурсів суспільства.

Окреслено теоретичні моделі та підходи до організації соціальної реабілітації, серед яких гуманістичний, системний, інклюзивний та міждисциплінарний підходи. Наголошується на важливості взаємодії фахівців різних сфер — соціальної роботи, освіти, психології, медицини та представників громадських організацій — для створення комплексної системи підтримки дітей з інвалідністю.

Зроблено висновок, що ефективна соціальна реабілітація передбачає не лише надання спеціалізованих соціальних послуг, але й формування безбар'єрного середовища, яке забезпечує соціальну інтеграцію, реалізацію прав і можливостей дітей з інвалідністю та сприяє їхній повноцінній участі в житті суспільства.

Ключові слова: соціальна реабілітація, діти з інвалідністю, соціальна робота, соціальна інтеграція, інклюзія, соціальні послуги, підтримка сім'ї, міждисциплінарна взаємодія.

1. Вступ

У сучасних умовах розвитку суспільства проблема соціальної реабілітації дітей з інвалідністю набуває особливої актуальності, що зумовлено необхідністю забезпечення рівних можливостей для їхнього повноцінного розвитку, соціалізації та інтеграції в суспільне життя. Зростання уваги до прав людини, утвердження принципів інклюзії та гуманізації соціальної політики актуалізують потребу у створенні ефективної системи підтримки дітей з інвалідністю та їхніх сімей. У цьому контексті важливу роль відіграє соціальна робота, яка

спрямована на надання комплексної допомоги, сприяння соціальній адаптації та підвищення якості життя цієї категорії дітей.

Соціальна реабілітація дітей з інвалідністю є складним багатовимірним процесом, що передбачає поєднання соціальних, психологічних, педагогічних і медичних заходів, спрямованих на подолання або зменшення обмежень життєдіяльності, розвиток потенційних можливостей дитини та забезпечення її активної участі у суспільному житті. У зв'язку з цим особливого значення набуває діяльність фахівців соціальної сфери, які забезпечують організацію та реалізацію реабілітаційних програм, координують взаємодію різних установ і служб, а також надають підтримку сім'ям, що виховують дітей з інвалідністю.

Актуальність дослідження також зумовлена розвитком інклюзивної освіти, розширенням системи соціальних послуг у громадах та впровадженням нових підходів до соціальної підтримки осіб з інвалідністю відповідно до міжнародних стандартів, зокрема положень Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю. Важливим чинником є й сучасні соціальні виклики, пов'язані з воєнними подіями в Україні, які призводять до збільшення кількості дітей, що потребують реабілітаційної та соціальної підтримки.

Попри значну кількість наукових досліджень у сфері соціальної роботи та інклюзії, питання теоретичного обґрунтування соціальної реабілітації дітей з інвалідністю, визначення її змісту, принципів, форм і методів у практиці соціальної роботи потребують подальшого наукового осмислення. Це зумовлює необхідність поглибленого вивчення теоретичних засад соціальної реабілітації дітей з інвалідністю та визначення її ролі у сучасній системі соціальної роботи.

2. Об'єкт і предмет дослідження

Об'єктом дослідження у статті є процес соціальної реабілітації дітей з інвалідністю у системі соціальної роботи. Зміст цього процесу охоплює комплекс заходів, спрямованих на відновлення або компенсацію порушених соціальних функцій дитини, розвиток її особистісного потенціалу, формування соціальних навичок та забезпечення умов для повноцінної інтеграції у суспільство. Соціальна реабілітація розглядається як багатовимірний процес, що поєднує соціально-педагогічні, психологічні, освітні та соціально-адаптаційні компоненти. У системі соціальної роботи вона реалізується через діяльність соціальних служб, освітніх і реабілітаційних установ, громадських організацій, а також через підтримку сімей, які виховують дітей з інвалідністю. Важливою складовою цього процесу є міждисциплінарна взаємодія фахівців різних сфер – соціальної роботи, педагогіки, психології, медицини, що забезпечує комплексний підхід до вирішення проблем розвитку та соціалізації дітей з інвалідністю.

Предметом дослідження є принципи, форми та методи соціальної реабілітації дітей з інвалідністю у практиці соціальної роботи. До основних принципів соціальної реабілітації належать принцип гуманізації, індивідуального підходу, комплексності, безперервності, доступності та міжвідомчої взаємодії. Вони визначають організацію реабілітаційного процесу та спрямовані на врахування індивідуальних потреб і можливостей кожної дитини. Форми соціальної реабілітації можуть реалізовуватися через соціальний супровід сім'ї, індивідуальні та групові заняття, реабілітаційні програми, діяльність центрів соціальних служб, інклюзивне освітнє середовище та інші соціальні послуги. Водночас важливе значення мають методи соціальної роботи, серед яких консультування, соціально-педагогічна підтримка, соціальна адаптація, реабілітаційні тренінги, інформаційно-просвітницька діяльність, а також методи розвитку соціальних і комунікативних навичок дітей з інвалідністю.

Таким чином, дослідження об'єкта та предмета статті дозволяє комплексно розглянути теоретичні засади соціальної реабілітації дітей з інвалідністю та визначити основні підходи до її реалізації у практиці соціальної роботи.

3. Мета та задачі дослідження

Мета полягає у теоретичному обґрунтуванні сутності, змісту та основних підходів до соціальної реабілітації дітей з інвалідністю у практиці соціальної роботи, а також у визначенні принципів, форм і методів її реалізації в умовах розвитку системи соціальних послуг та інклюзивного середовища.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі *завдання*: проаналізувати наукові підходи до визначення сутності поняття «соціальна реабілітація дітей з інвалідністю» у сучасних дослідженнях; визначити основні форми організації соціальної реабілітації дітей з інвалідністю у практиці соціальної роботи; уточнити методи соціальної роботи, що використовуються у процесі соціальної реабілітації дітей з інвалідністю; окреслити актуальні проблеми соціальної реабілітації дітей з інвалідністю та визначити можливі напрями їх вирішення у сучасних умовах розвитку соціальних послуг.

4. Аналіз літератури

Теоретико-методологічні основи інклюзивної освіти висвітлюються у працях багатьох українських учених. Значний внесок у дослідження цієї проблематики зроблено в колективній монографії за редакцією М.Чайковського, у якій розкрито теоретико-методологічні засади впровадження інклюзії в освітніх закладах. У виданні аналізуються філософські, психологічні та педагогічні підвалини інклюзивної освіти, узагальнюється міжнародний досвід, а також окреслюються основні проблеми й перспективи розвитку інклюзивної освіти в Україні [22, с. 98]. Автори розглядають різні підходи до трактування поняття інклюзії, визначають принципи створення інклюзивного освітнього середовища та обґрунтовують умови ефективного впровадження інклюзивного навчання.

Питання підготовки педагогічних працівників до діяльності в умовах інклюзії висвітлюються у працях І.Малишевської, О.Мартинчук, А. Поліхроніди та інших дослідників. Зокрема, І.Малишевська у своїй монографії аналізує теоретичні та методичні засади підготовки фахівців психолого-педагогічного напрямку до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі, пропонує модель такої підготовки, а також визначає її змістове наповнення та основні методи реалізації [9, с. 234]. О.Мартинчук досліджує особливості підготовки фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в умовах інклюзивного освітнього середовища, обґрунтовуючи концептуальні засади й технології цієї підготовки [10, с. 298].

У дисертаційному дослідженні А. Поліхроніди розкрито питання підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти та запропоновано структурно-функціональну модель такої підготовки [14, с. 167]. О. Ворошук і Г. Лемко досліджують особливості професійної підготовки соціальних педагогів до організації інклюзивного навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку, визначаючи ключові компетентності фахівців і шляхи їх формування [6, с. 100].

Питання формування професійної готовності майбутніх фахівців до діяльності в умовах інклюзивного освітнього середовища висвітлюється у наукових працях Т. Логвиненко, М. Клим, Л. З. Ребухи, О. Л. Главацької та інших дослідників. Зокрема, Л. Ребуха та О. Главацька зосереджують увагу на аксіологічних засадах формування професійної готовності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до реалізації інклюзивної освіти, підкреслюючи значення формування ціннісного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами [16, с. 107].

Психологічні аспекти інклюзивної освіти розглядаються у працях Л. Прохоренко, Н. Кошелевої, Т.Гладун та інших науковців. Зокрема, Л.Прохоренко досліджує психологію інклюзії в контексті навчання та соціалізації дітей з особливими потребами, приділяючи увагу психологічним механізмам адаптації дітей до інклюзивного освітнього середовища та

формуванню їхніх соціальних компетентностей [15, с. 14]. У дисертаційному дослідженні Т.Гладун розглядається проблема розвитку соціальної компетентності дітей молодшого шкільного віку з аутизмом в умовах інклюзивної освіти, а також пропонується й апробується відповідна технологія її формування [1, с. 198].

Н.Кошелева у своїх навчально-методичних посібниках, присвячених психології інклюзивної освіти та психолого-педагогічним засадам інклюзії, узагальнює та систематизує знання щодо психологічних особливостей дітей із різними порушеннями розвитку, висвітлює методи психологічної діагностики й корекційної роботи, а також розглядає специфіку організації психологічної реабілітації в умовах інклюзивного середовища [5, с. 102; 32, с. 78].

Питання організації освітнього процесу в умовах інклюзивного навчання розкриваються у працях С.Миронової, Ю.Саєнко, С.Нагорняк та інших дослідників. Так, Ю.Саєнко у навчально-методичному посібнику аналізує особливості організації освітнього процесу учнів початкової школи в інклюзивних класах у контексті концепції Нової української школи та пропонує практичні рекомендації для педагогічних працівників [17, с. 89]. У свою чергу, Н. Тарнавська у навчальному посібнику з інклюзивної педагогіки розкривають основні принципи, методи та технології організації інклюзивного навчання [20, с. 156].

Ю. Саєнко та С. Нагорняк у своїх дослідженнях аналізують сучасні інструменти впровадження інклюзивної освіти в умовах реалізації концепції Нової української школи. Зокрема, автори акцентують увагу на застосуванні таких підходів, як універсальний дизайн навчання, диференціація та індивідуалізація освітнього процесу, що сприяють забезпеченню доступності та ефективності навчання для дітей з різними освітніми потребами [17, с. 313]. І. Садова та М. Пантюк досліджують технології подолання труднощів у навчанні та поведінці дітей з особливими освітніми потребами, пропонуючи практично орієнтовані методи корекційно-педагогічної роботи [13, с. 9].

Питання розвитку інклюзивної освіти у сфері вищої освіти розглядаються у працях Л. Ніколенко, А. Семенець, А. Сбруєвої та інших дослідників. Зокрема, Л. Ніколенко досліджує філософський і суспільний виміри інклюзії у системі вищої освіти [12, с. 91]. А. Семенець аналізує сучасні підходи до визначення сутності та класифікації особливих освітніх потреб здобувачів вищої освіти [40, с. 78].

Питання використання цифрових технологій у сфері інклюзивної освіти дедалі активніше висвітлюється у працях сучасних науковців, зокрема Т. І.Годецької, С. Цимбал-Слатвінської та інших дослідників. У своїх роботах Т. І.Годецька аналізує особливості формування інклюзивного освітнього середовища в умовах цифрової трансформації суспільства. Авторка розглядає вплив цифрових технологій на організацію освітнього процесу, зокрема акцентує увагу на психологічних аспектах їх використання у навчанні дітей з особливими освітніми потребами. У дослідженні підкреслюється, що застосування цифрових ресурсів, онлайн-платформ та спеціалізованих програм сприяє розширенню можливостей доступу до освіти, індивідуалізації навчання та підвищенню рівня залучення дітей до освітнього процесу [2, с. 98].

Своєю чергою, С. Цимбал-Слатвінська досліджує можливості використання цифрових технологій у логопедичній практиці. У працях дослідниці розкрито потенціал сучасних цифрових інструментів для здійснення корекційно-розвиткової роботи з дітьми, які мають мовленнєві порушення. Авторка демонструє, що застосування спеціалізованих програм, інтерактивних платформ, мультимедійних ресурсів та мобільних додатків значно підвищує ефективність логопедичної допомоги, сприяє інтенсифікації корекційного процесу та створює додаткові можливості для індивідуалізації занять [21, с. 89].

Окремий напрям наукових досліджень становить вивчення особливостей організації інклюзивної освіти в умовах воєнного стану. Цю проблематику розглядає В. Ляшко, який аналізує виклики, що постали перед системою освіти у зв'язку з військовими подіями, зокрема проблему освітніх втрат, порушення безперервності навчання та ускладнення доступу до освітніх послуг для дітей з особливими освітніми потребами. У дослідженні

обґрунтовуються підходи до організації навчання таких дітей в умовах війни, наголошується на необхідності адаптації освітніх практик до нових соціальних і безпекових умов, а також підкреслюється важливість забезпечення психологічної підтримки як для дітей, так і для педагогічних працівників [7, с. 30].

5. Методи досліджень

Для досягнення мети та розв'язання поставлених завдань у статті використано комплекс взаємопов'язаних методів наукового дослідження. Зокрема, застосовано теоретичні методи, серед яких аналіз, синтез, узагальнення та систематизація наукових джерел з проблеми соціальної реабілітації дітей з інвалідністю, що дало змогу з'ясувати стан розробленості досліджуваної проблеми у науковій літературі та визначити основні теоретичні підходи до її вивчення.

Метод порівняння використано з метою зіставлення різних наукових підходів до розуміння сутності соціальної реабілітації дітей з інвалідністю у практиці соціальної роботи. Метод узагальнення дав можливість систематизувати наукові положення щодо змісту, принципів, форм і методів соціальної реабілітації дітей з інвалідністю.

Крім того, застосовано метод теоретичного моделювання, що дозволило окреслити основні складові процесу соціальної реабілітації дітей з інвалідністю у практиці соціальної роботи та визначити їх взаємозв'язок. Також використано аналіз нормативно-правових документів, що регулюють сферу соціальної роботи, соціальної реабілітації та соціального захисту дітей з інвалідністю.

6. Результати досліджень

Соціальний супровід дітей з інвалідністю є важливою складовою системи соціальної роботи, спрямованою на забезпечення їхнього розвитку, соціальної адаптації та інтеграції в суспільство. Він передбачає надання комплексної допомоги дитині та її сім'ї, координацію діяльності різних служб і фахівців, а також створення умов для реалізації прав дітей з інвалідністю. Попри розвиток системи соціальних послуг в Україні, у сфері соціального супроводу цієї категорії дітей існує низка проблем.

Однією з актуальних проблем є обмежений доступ сімей, які виховують дітей з інвалідністю, до соціальних послуг. У багатьох громадах спостерігається недостатня кількість спеціалізованих установ та програм підтримки. Особливо гостро ця проблема проявляється у сільській місцевості, де сім'ї часто мають обмежені можливості отримати необхідну допомогу, консультації фахівців або реабілітаційні послуги.

Ефективний соціальний супровід дітей з інвалідністю потребує тісної співпраці між різними установами та фахівцями, зокрема соціальними працівниками, педагогами, психологами, медичними працівниками, представниками органів місцевого самоврядування. Проте на практиці така взаємодія не завжди є достатньо налагодженою. Відсутність чіткої координації дій між службами може призводити до дублювання функцій або, навпаки, до недостатнього охоплення потреб дитини та її сім'ї.

Ще однією проблемою є потреба у підвищенні професійної компетентності фахівців соціальної сфери щодо роботи з дітьми з інвалідністю. Соціальний супровід передбачає володіння спеціальними знаннями та навичками, пов'язаними з особливостями розвитку дітей, організацією реабілітаційної роботи, підтримкою сімей та міждисциплінарною взаємодією.

У процесі соціального супроводу важливе значення має матеріально-технічне та фінансове забезпечення соціальних служб. Однак у багатьох громадах спостерігається недостатнє фінансування програм підтримки дітей з інвалідністю, обмеженість ресурсів для

проведення реабілітаційних заходів, забезпечення спеціального обладнання та організації соціальних послуг.

Сім'ї, які виховують дітей з інвалідністю, часто стикаються з психологічними труднощами, соціальною ізоляцією, матеріальними проблемами та недостатнім рівнем підтримки з боку суспільства. Соціальний супровід має враховувати не лише потреби дитини, а й потреби сім'ї загалом, забезпечуючи психологічну, інформаційну та соціальну підтримку.

Попри розвиток інклюзивної освіти та соціальних послуг, діти з інвалідністю все ще можуть стикатися з бар'єрами у процесі соціальної інтеграції. Це може проявлятися у недостатній доступності освітнього середовища, обмежених можливостях участі у громадському житті та наявності соціальних стереотипів щодо осіб з інвалідністю.

Отже, проблеми соціального супроводу дітей з інвалідністю пов'язані з організаційними, кадровими, ресурсними та соціальними чинниками. Їх подолання потребує удосконалення системи соціальних послуг, розвитку міждисциплінарної взаємодії фахівців, підвищення рівня професійної підготовки соціальних працівників, а також формування інклюзивного та толерантного суспільного середовища.

Важливим підґрунтям розвитку інклюзивної освіти є нормативно-правове забезпечення, яке регламентує організацію освітнього процесу та систему соціальної підтримки осіб з інвалідністю. Нормативно-правова база інклюзивної освіти та соціальної реабілітації в Україні представлена комплексом законодавчих і підзаконних актів різних рівнів. Серед них ключове значення має Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», який визначає правові, організаційні, економічні та соціальні засади здійснення реабілітації осіб з інвалідністю. Закон спрямований на створення умов для відновлення або компенсації порушених функцій організму, підвищення рівня соціальної адаптації, відновлення соціального статусу та забезпечення можливостей для повноцінної участі осіб з інвалідністю у суспільному житті.

Законодавство України у сфері реабілітації осіб з інвалідністю визначає основні принципи організації та реалізації реабілітаційної діяльності. Зокрема, закон передбачає державні гарантії забезпечення реабілітації, що означає відповідальність держави за створення умов для отримання особами з інвалідністю необхідної допомоги та підтримки. Важливим принципом є комплексність і безперервність реабілітаційних заходів, що передбачає узгоджене застосування різних форм допомоги та їх послідовність протягом усього періоду потреби особи у підтримці. Значна увага приділяється доступності реабілітаційних послуг, яка полягає у створенні умов для їх отримання незалежно від місця проживання, матеріального становища чи інших соціальних факторів.

Окремим принципом визначено індивідуальний підхід до визначення потреб у реабілітації, відповідно до якого заходи підтримки повинні враховувати стан здоров'я, особливості розвитку, соціальні умови та потенційні можливості кожної особи. Також закон підкреслює важливість міжвідомчої взаємодії між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями та громадськими об'єднаннями, що забезпечує комплексний підхід до надання реабілітаційної допомоги. У нормативному акті також визначено основні види реабілітації, серед яких медична, фізична, психологічна, професійна та соціальна. Кожен із цих напрямів спрямований на відновлення або компенсацію порушених функцій організму, підвищення рівня самостійності людини, її соціальної адаптації та інтеграції у суспільство.

Важливе значення для розвитку інклюзивної освіти має Конституція України, яка гарантує кожній людині право на освіту. Це право є базовою передумовою забезпечення рівного доступу до освітніх послуг для всіх громадян, у тому числі для осіб з особливими освітніми потребами. Розвиток і реалізація цього конституційного положення конкретизуються у Законі України «Про освіту», який закріплює принципи доступності, рівності можливостей та інклюзивності освітнього процесу. У законі визначено, що особи з

особливими освітніми потребами мають право на отримання якісної освіти відповідно до своїх індивідуальних можливостей та потреб. Також законодавство передбачає можливість здобуття освіти у різних типах закладів освіти, зокрема у звичайних закладах освіти з інклюзивною формою навчання, у спеціальних закладах освіти або у спеціальних класах (групах) закладів загальної середньої освіти. Освітній процес у таких випадках організовується з урахуванням індивідуальної програми розвитку, яка визначає особливості навчання та підтримки конкретної дитини.

Подальшу конкретизацію організації навчання дітей з особливими освітніми потребами здійснює Закон України «Про повну загальну середню освіту». У ньому детально розкрито особливості організації інклюзивного навчання, визначено поняття інклюзивного освітнього середовища, індивідуальної програми розвитку, а також ролі ключових учасників освітнього процесу, зокрема асистента вчителя та команди психолого-педагогічного супроводу дитини. Закон покладає на заклади освіти обов'язок створювати належні умови для навчання та розвитку дітей з особливими освітніми потребами, забезпечувати їх необхідною психолого-педагогічною підтримкою, корекційно-розвитковими послугами та сприяти їхній успішній соціалізації у шкільному середовищі.

Важливою складовою системи підтримки дітей з інвалідністю та їхніх сімей є Закон України «Про соціальні послуги», який визначає правові, організаційні та фінансові засади надання соціальної допомоги громадянам. Метою цього закону є попередження виникнення складних життєвих обставин або подолання їхніх наслідків для осіб і сімей, які потребують соціальної підтримки. Закон визначає перелік базових та спеціалізованих соціальних послуг, що можуть надаватися дітям з інвалідністю та їхнім родинам. До таких послуг належать консультування, соціальний супровід, соціальна адаптація, соціальна інтеграція та реінтеграція, представництво інтересів, посередництво (медіація), а також послуги денного догляду. Крім того, передбачено надання послуги тимчасового відпочинку для батьків або осіб, які здійснюють догляд за дитиною з інвалідністю, що сприяє зменшенню психологічного та фізичного навантаження на сім'ю. Реалізація таких послуг спрямована на підвищення якості життя дітей з інвалідністю та їхніх родин, забезпечення їх соціальної підтримки, інтеграції у громаду та створення умов для повноцінної участі у суспільному житті.

В умовах запровадження воєнного стану в Україні відбулися суттєві зміни у законодавчому регулюванні системи надання соціальних послуг. Зокрема, було внесено низку нормативних змін, спрямованих на спрощення процедур призначення соціальних послуг, підвищення оперативності їх надання та забезпечення більшої гнучкості у роботі соціальних служб. Окрему увагу приділено розширенню можливостей дистанційного надання соціальних послуг, що стало важливим інструментом підтримки населення в умовах обмеженої мобільності та безпекових ризиків. Такі зміни також передбачають адаптацію системи соціальної підтримки до нових соціальних викликів, спричинених війною. Міністерство соціальної політики України систематично інформує громадськість та фахівців про актуальні зміни у сфері соціальних послуг, що впроваджуються в умовах воєнного стану.

Проведений аналіз нормативно-правової бази засвідчує, що в Україні сформовано досить розгалужену систему законодавчого забезпечення у сфері інклюзивної освіти та соціальної реабілітації. Разом із тим, попри наявність значної кількості нормативних актів, у законодавстві зберігаються певні проблемні аспекти та прогалини. Зокрема, це стосується недостатньої конкретизації окремих правових норм, існування розбіжностей між задекларованими правами осіб з інвалідністю та реальними механізмами їх практичної реалізації, а також обмеженості фінансових ресурсів, необхідних для повноцінного функціонування системи інклюзивної освіти та соціальних послуг.

7. Перспективи подальшого розвитку досліджень

Актуальні питання розвитку системи соціальних послуг у період війни також досліджуються експертами, які аналізують нові тенденції, зміни та виклики, що виникають у цій сфері та потребують подальшого нормативного врегулювання. Серед основних викликів дослідники виокремлюють зростання кількості дітей, які зазнали фізичних травм або психологічних порушень унаслідок воєнних дій, необхідність адаптації системи соціальних і освітніх послуг до умов воєнного стану, а також нерівномірний доступ до таких послуг у різних регіонах України, що пов'язано з безпековою ситуацією та особливостями функціонування місцевих громад.

Порівняльний аналіз національного законодавства з міжнародними правовими стандартами свідчить, що Україна приєдналася до ключових міжнародних документів у сфері захисту прав осіб з інвалідністю. Зокрема, йдеться про Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю та Конвенцію ООН про права дитини, ратифікація яких покладає на державу відповідні зобов'язання щодо забезпечення рівного доступу до освіти, створення інклюзивного освітнього середовища та розвитку системи соціальної реабілітації відповідно до міжнародних стандартів у сфері прав людини.

8. Висновки

Отже, результати аналізу наукових досліджень та нормативно-правової бази, що регулює сферу соціальної реабілітації та інклюзивної освіти, свідчать про поступовий розвиток цього напрямку як у теоретичному, так і в практичному вимірах. Водночас сучасні соціальні виклики зумовлюють необхідність подальшого вдосконалення законодавства, розширення наукових досліджень щодо ефективності різних моделей соціальної реабілітації, а також розроблення практичних рекомендацій для фахівців, які працюють із дітьми з особливими освітніми потребами. Особливої актуальності набувають питання міждисциплінарної взаємодії фахівців, підготовки кваліфікованих кадрів, підвищення доступності та якості соціальних і освітніх послуг, а також забезпечення комплексної підтримки дітей з особливими освітніми потребами та їхніх сімей.

Ефективне вирішення проблем соціального супроводу дітей з інвалідністю потребує комплексного підходу, який передбачає удосконалення організаційних, соціальних, освітніх і правових механізмів підтримки цієї категорії дітей та їхніх сімей. Одним із важливих напрямів є розвиток системи соціальних послуг, що передбачає розширення мережі установ і програм підтримки у територіальних громадах. Йдеться про створення центрів соціальної підтримки, реабілітаційних установ, служб раннього втручання, а також впровадження нових форм допомоги, зокрема послуг денного догляду, соціальної адаптації, консультування та соціального супроводу сімей. Важливим аспектом є забезпечення доступності таких послуг не лише у великих містах, а й у сільських територіальних громадах, де сім'ї нерідко мають обмежені можливості отримати необхідну допомогу.

Важливу роль у вирішенні проблем соціального супроводу відіграє налагодження ефективної міждисциплінарної взаємодії фахівців різних сфер діяльності. Соціальний супровід дітей з інвалідністю потребує тісної співпраці соціальних працівників, педагогів, психологів, медичних працівників, представників органів місцевого самоврядування та громадських організацій. Така взаємодія дає змогу комплексно оцінити потреби дитини, розробити індивідуальні програми підтримки та координувати діяльність різних служб, спрямованих на забезпечення соціальної реабілітації та адаптації дитини у суспільстві.

Суттєвим чинником підвищення ефективності соціального супроводу є підвищення рівня професійної підготовки фахівців соціальної сфери. Робота з дітьми з інвалідністю потребує спеціальних знань і професійних компетентностей, пов'язаних із розумінням особливостей розвитку дітей, організацією реабілітаційних заходів, наданням психологічної

підтримки та взаємодією з родиною. У зв'язку з цим важливого значення набуває вдосконалення змісту підготовки майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти, а також організація систематичного підвищення кваліфікації фахівців через тренінги, семінари та професійні програми розвитку.

Не менш важливим напрямом є подальше вдосконалення нормативно-правового забезпечення у сфері соціального захисту дітей з інвалідністю та їхніх сімей. Необхідно забезпечити більш чіткі механізми реалізації законодавчих норм, розширити державні гарантії підтримки таких сімей та забезпечити належне фінансування програм соціальних послуг і реабілітації. Це сприятиме підвищенню ефективності діяльності соціальних служб та створенню умов для надання якісної допомоги дітям з інвалідністю.

Особливої уваги потребує підтримка сімей, які виховують дітей з інвалідністю, оскільки саме родина є основним середовищем розвитку та соціалізації дитини. Сім'ї часто стикаються з психологічними труднощами, матеріальними проблемами та браком інформації про можливості отримання допомоги. У зв'язку з цим важливо забезпечити надання комплексної підтримки, що включає психологічне консультування, інформаційно-консультаційні послуги, соціальний супровід, а також впровадження програм тимчасового відпочинку для батьків, які здійснюють постійний догляд за дитиною.

Водночас важливим завданням є формування інклюзивного соціального середовища, яке сприятиме активній участі дітей з інвалідністю у суспільному житті. Це передбачає розвиток інклюзивної освіти, створення безбар'єрного простору, подолання соціальних стереотипів щодо осіб з інвалідністю та формування толерантного ставлення до них у суспільстві. Забезпечення рівних можливостей для навчання, розвитку та соціальної активності дітей з інвалідністю сприятиме їх успішній інтеграції у соціум та підвищенню якості їхнього життя. Таким чином, комплексна реалізація зазначених напрямів дозволить підвищити ефективність системи соціального супроводу дітей з інвалідністю та забезпечити належні умови для їх повноцінного розвитку і соціальної інтеграції.

Список літератури:

- 1) Гладун, Т. О. (2018). Розвиток соціальної компетентності дітей молодшого шкільного віку з аутизмом в умовах інклюзивної освіти: дисерт.... кандидата педагогічних наук. Інститут спеціальної педагогіки НАПН України. <https://lib.iitta.gov.ua>.
- 2) Годецька, Т. І. (2021). Інклюзивні освітні середовища в умовах цифрової трансформації суспільства. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-000-1-12>.
- 3) Клим, М. (2019). Формування професійної готовності майбутніх фахівців до роботи в інклюзивному освітньому середовищі. Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка. URL:<http://dspace.tnpu.edu.ua>.
- 4) Кошелева, Н. Г. (2019). Психологія інклюзивної освіти. Харків: Основа. URL:<https://osnova.com.ua>.
- 5) Кошелева, Н. Г. (2020). Психолого-педагогічні засади інклюзивної освіти. Харків: Основа. URL: <https://osnova.com.ua>.
- 6) Лемко, Г., & Ворошук, О. (2017). Підготовка соціальних педагогів до роботи з дітьми з особливостями психофізичного розвитку. Львівський національний університет імені Івана Франка. URL:<https://lnu.edu.ua>.
- 7) Ляшко, В. В. (2023). Особливості організації інклюзивної освіти в умовах воєнного стану. URL: <https://doi.org/10.32782/2415-3605/2023-2-4>.
- 8) Логвиненко, Т. (2018). Формування професійної готовності майбутніх фахівців до роботи в інклюзивному освітньому середовищі. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua>.
- 9) Малишевська, І. А. (2017). Теоретико-методичні засади підготовки фахівців психолого-педагогічного профілю до роботи в інклюзивному освітньому середовищі. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua>.

- 10) Мартинчук, О. В. (2018). Підготовка фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в умовах інклюзивного освітнього середовища. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua>.
- 11) Миронова, С. П. (2020). Організація освітнього процесу учнів початкової школи в інклюзивних класах. Кам'янець-Подільський: Аксіома. URL: <https://kpnu.edu.ua>.
- 12) Ніколенко, Л. М. (2019). Інклюзія у системі вищої освіти: філософсько-суспільний вимір. URL: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2019-7-1-91-98>.
- 13) Пантюк, М., & Садова, І. (2020). Технології подолання труднощів у навчанні та поведінці дітей з особливими освітніми потребами. Львів: Сполон. URL: <https://spolom.com.ua>.
- 14) Поліхроніді, А. Г. (2018). Підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти (Дисертація кандидата педагогічних наук). НПУ імені М. П. Драгоманова. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua>.
- 15) Прохоренко, Л. (2019). Психологія інклюзії в контексті навчання та соціалізації дітей з особливими потребами. URL: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2019-1-1-3>.
- 16) Ребуха, Л. З., & Главацька, О. Л. (2020). Аксиологічні засади формування професійної готовності майбутніх фахівців до реалізації інклюзивної освіти. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2020.216795>.
- 17) Саєнко, Ю., & Нагорняк, С. (2021). Інструменти впровадження інклюзивної освіти в умовах Нової української школи. URL: <https://doi.org/10.32782/2413-1865-2021-3-45>.
- 18) Сбруєва, А. А. (2019). Розвиток інклюзивної освіти у системі вищої освіти. Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка. URL: <https://repository.sspu.edu.ua>.
- 19) Семенець, А. І. (2020). Особливі освітні потреби здобувачів вищої освіти: сучасні підходи до визначення та класифікації. URL: <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2020.32>.
- 20) Тарнавська, Н. (2018). Інклюзивна педагогіка. Київ: Академвидав. URL: <https://academia-pc.com.ua>.
- 21) Цимбал-Слатвінська, С. В. (2021). Цифрові технології в логопедичній практиці. URL: <https://doi.org/10.32782/2415-3605/2021-1-15>.
- 22) Чайковський, М.Є. (2019). Теоретико-методологічні засади впровадження інклюзивної освіти в закладах освіти. URL: <https://uu.edu.ua/>.

Social rehabilitation of children with disabilities in social work practice: a theoretical dimension**

Olena Karpenko

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, Ukraine
ORCID 0000-0002-6715-2899

Artem Tsvigun

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, Ukraine
ORCID 0009-0006-7641-026X

Abstract: The article reveals the essence of social rehabilitation of children with disabilities as a complex and multifaceted process aimed at restoring, developing, and supporting the social capabilities of children with disabilities, as well as promoting their successful socialization and integration into society. The main scientific approaches to the interpretation of social rehabilitation in the fields of social work, social pedagogy, psychology, and related disciplines are analyzed. Particular attention is paid to defining the principles, tasks, and functions of social rehabilitation aimed at ensuring equal opportunities for development and full participation of children with disabilities in social life.

The key directions of social rehabilitation activities in the practice of social work are identified. These include socio-pedagogical support, psychological assistance, the development of social and communication skills, the formation of life competencies, and the promotion of independence and activity of children with disabilities. Considerable attention is given to supporting families raising children with disabilities, as the family acts as an important environment for socialization and one of the key factors in the effectiveness of the rehabilitation process. The importance of ensuring children's access to educational, social, and cultural resources of society is also emphasized.

The article outlines theoretical models and approaches to the organization of social rehabilitation, including the humanistic, systemic, inclusive, and interdisciplinary approaches. The importance of cooperation among specialists from different fields - social work, education, psychology, medicine, and representatives of public organizations - in creating a comprehensive support system for children with disabilities is highlighted.

It is concluded that effective social rehabilitation involves not only the provision of specialized social services but also the creation of a barrier-free environment that ensures social integration, the realization of rights and opportunities for children with disabilities, and their full participation in the life of society.

Keywords: social rehabilitation, children with disabilities, social work, social integration, inclusion, social services, family support, interdisciplinary cooperation.
